

inleiding

'Ik heb een eenvoudig en helder plan gemaakt met veel groen. Er waren geen bezwaren.' (C. van Eesteren over Plan West in een brief aan Frieda Fluck, 1929).

De Westelijke Tuinsteden maken deel uit van het Algemeen Uitbreidingsplan Amsterdam dat in 1934 is opgesteld door de stedenbouwkundigen Cornelis van Eesteren en Theo van Lohuizen. Van Eesteren (1897–1988) was van 1929 tot 1959 hoofd van de Dienst Stadsontwikkeling van Amsterdam. De grootschalige uitvoering van het plan nam een aanvang in de jaren 1950. Bos en Lommer en Sloterveer zijn de oudste delen van naoorlogs West.

Een bijzonder kenmerk van de Westelijke Tuinsteden is dat de bouwblokken niet langer straten begrenzen, maar vrij staan in een nieuw ontworpen landschap. Dit landschap is weids en groen. De gebouwen zijn sober vormgegeven in de goede zin van het woord. Tijdens de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog lag de nadruk niet op luxe en decoratie, maar op het verschaffen van goede woonruimte aan allen.

De luxe was voorbehouden aan het publieke domein en ontworpen door de Dienst der Publieke Werken: lanen, pleinen, parken en vaarten kregen royale maten. Hoewel de oude polders bij het bouwrijp maken volledig onder het zand zijn bedolven is hun weidsheid bewaard gebleven door deze ruime opzet. Kades en bruggen getuigen van de zorg voor het publieke domein, zij behoren tot de best vormgegeven delen van West.

In heel Nederland worden op dit moment wijken uit de naoorlogse jaren rigoureus vernieuwd. Daarbij wordt snel vergeten wat er bijzonder is aan stadsdelen die nog maar vijftig jaar oud zijn. Deze vormen een deel van onze geschiedenis. Die geschiedenis dreigt door de grootschalige sloop en nieuwbouw weggevaagd te worden, alsof de ideeën en idealen van voorgaande generaties planners en ontwerpers geen betekenis meer hebben.

De routes die in dit boekje zijn beschreven voeren langs plekken waar het oorspronkelijke ontwerp voor openbare ruimtes nog min of meer intact is gebleven. Kenmerken daarvan zijn de doorlopende groene ruimte, het zicht vanuit het plantsoen naar de boom op de hoek van de straat, het perspectief van het rozenperkje naar de laan met monumentale iepen. Detail en grote lijn zijn met elkaar verbonden.

inleiding

route 1 Stijkenmerken van de openbare ruimte (12 km)

Bij deze tocht gaat het om het herkennen van de samenhang tussen bouwblok en beplanting, het doorgaande perspectief, de vrijwel volledige openbaarheid van het maaiveld en de herhaling van bouwstenen in de openbare ruimte, waaronder het asymmetrische profiel en de brede stoepen met bomen.

route 2 Polders, dijken en vaarten (15 km)

Ondanks het opspuiten met zand van West zijn nog sporen van het landschap zichtbaar. Cornelis van Eesteren hield zowel van de moderne stad – en het verschijnen van de auto daarin – als van het oude polderlandschap. Deze route leidt zowel langs sporen van het oude landschap die nog door de tuinsteden heen schemeren, als langs de onbebouwde veen- en kleipolders die ook al in het oorspronkelijke plan deels voor wandelaars ontsloten waren.

route 3 Oud versus nieuw (12 km)

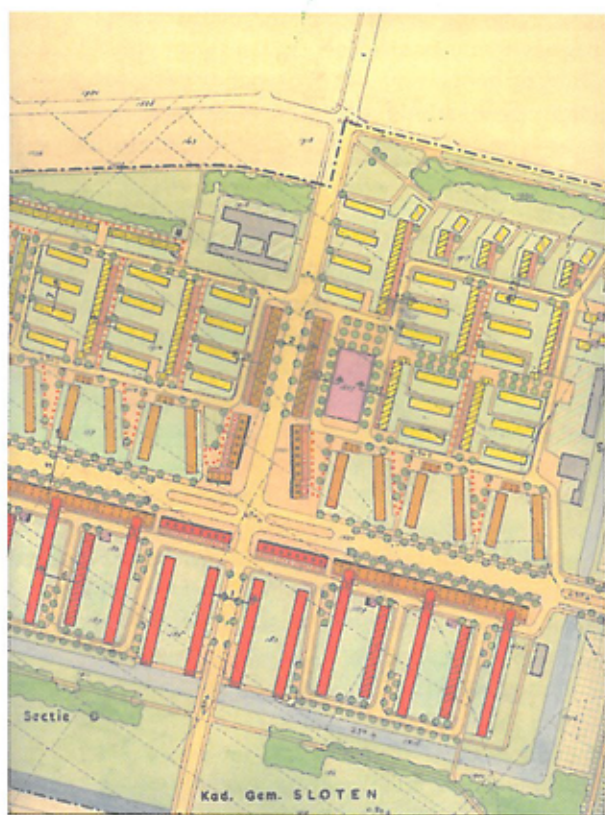
Deze tocht roept de vraag op: geschiedt vernieuwing met respect voor de samenhang tussen buitenruimte en bouwblok? De openbaarheid van het maaiveld staat onder druk. Verdraagt het oorspronkelijke ontwerp verandering? Geschiedt verandering met respect voor het bestaande?

Dit boekje dient ter ondersteuning van – en herinnering aan – zes excursies die plaatsvinden van 20 maart tot en met 3 mei 2010. Vertrekpunt van de excursies vormt een tentoonstelling in de Garage Notweg over hetzelfde onderwerp.

In West hebben de vaarten zonder verharde kades geen naam. Daaraan ontleen dit boekje en de tentoonstelling hun titel.

1 stijlkenmerken van de ruimte

Deze route voert u langs de bijzondere vormgegeven openbare ruimtes in de Westelijke Tuinsteden. Deze zijn goed bewaard gebleven in Slotermeer ('Van Eesterenmuseum'). Het is één van de oudste delen van de Westelijke Tuinsteden (gebouwd in de jaren 1950). Hier zijn de ideeën en idealen van de stedenbouwers en openbare-ruimte-inrichters van het eerste uur nog zichtbaar.

In de naoorlogse jaren werd de openbare ruimte van de Westelijke Tuinsteden ontworpen met een voor die tijd karakteristieke vormgeving: functioneel, in samenhang met de bebouwing en met sobere materialen.

We kunnen deze karakteristieke vormgeving samenvatten in een aantal stijlkenmerken of ontwerpprincipes: het doorgaande perspectief, een immer openbaar maaiveld, uniformiteit, herhaling en weidsheid.

Gedurende de fietstocht zult u kennis maken met deze ontwerpprincipes en wordt getoond met welke oorspronkelijke materialen het beeld van een groen woonlandschap tot stand is gebracht.

1 Garage Notweg

(architect: Van den Berg, renovatie: NL Architects), Notweg 38, Amsterdam-Osdorp, creatieve werkplaats voor social design.

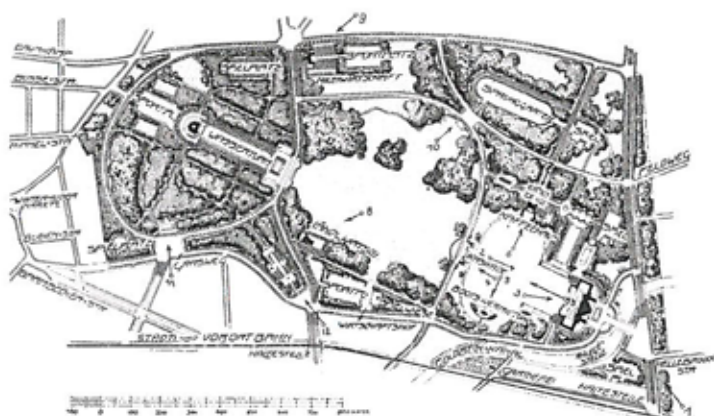
2 Sloterplas

Volg het doorgaande fietspad over het Oeverpad naar de houten brug.

De oeverbeschouwing is in de Westelijke Tuinsteden als geheel, en rond de Sloterplas in het bijzonder, met veel geld en gevoel

1 stijkenmerken van de ruimte

voor esthetiek vormgegeven. Vooral de sluisen en alle oevers rond de Sloterplas zijn samen met de bruggen te beschouwen als de pareltjes van de openbare ruimte in de Westelijke Tuinsteden. Op deze plek is de betonnen rand zichtbaar die ongeveer 40 centimeter boven het waterpeil (-2.10 m NAP) uitsteekt. Deze betonnen rand volgt de glooiingen van de oever en tilt als het ware het aangrenzende park op. De bomen en het grastalud lijken te zweven boven het water.

3 'Groot Landschap'

Vervolg de route langs het Rondje Sloterplas in noordelijke richting.

In de Westelijke Tuinsteden is veel kunst opgenomen in de muren van de woonblokken. De vrijstaande beelden zijn meestal abstract. Te noemen zijn de entree van Sportpark Ookmeer (Constant, 1964), en in het Sloterpark beelden van Wessel Couzijn ('Groot Landschap', 1974) en André Volten ('Constructie met I-balken', 1966).

In het Sloterpark zijn de volgende boomsoorten te vinden: acacia, berk, beuk, den (ook aan te treffen in het Amsterdamse Bos waar zich ook een reigerkolonie in het dennenbos bevindt), eik, es, esdoorn, iep, kastanje, linde, populier, spar, vleugelnoot, wilg, grauwe abeel. Van de heesters in het Sloterpark zijn de taxus, de egelantier, de kornoelje en de kardinaalsmuts de meest opvallende door hun bloeiwijze en kleur.

4 Sloterbad

De ontwerpers van de Westelijke Tuinsteden zijn als voorbereiding op het ontwikkelen van het AUP een aantal keren op studiereis geweest. Op één van die reizen, naar Hamburg, hebben ze bij een bezoek aan het Stadtpark (Schumacher en Sperber, 1910) inspiratie opgedaan voor de vormgeving van de Sloterplas en het Sloterpark. Het park is aangelegd in een stijl die het traditionele wandelpark verenigt met een recreatief programma. Het is een mengstijl tussen de voor die tijd nieuwe architectonische stijl en de traditionele romantische stijl. Deze mengstijl is door Jacoba Mulder voor het eerst in Nederland toegepast in het Amsterdamse Bos.

Nieuwe elementen die in het Sloterpark voor het eerst zijn toegepast en die breken met de traditie van het 19de eeuwse wandelpark, zijn het ontbreken van een hek, de verbinding van het park met omringende woonbuurten door groen, routes en recreatieve functies en het toepassen van inheemse plantensoorten in grote plantvakken met architectonische detaillering. Een voorbeeld van dit laatste is hier te zien: de in een cirkel geplaatste abelen als begrenzing van de ligweide.

Aan de Sloterplas is het eerste openbare strandbad in Nederland aangelegd (te vergelijken met de huidige 'stadsstranden' zoals Blijburg). Helaas is dit strandbad geprivatiseerd. Bij het voltooiën van het Rondje Sloterplas is sinds 2008 een deel van het voormalige strandbad in oorspronkelijke staat weer vrij toegankelijk gemaakt.

1 stijlkenmerken van de ruimte

5 Noordzijde Sloterplas

Vervolg de route langs het Rondje Sloterplas in oostelijke richting.

De keuze voor open water als middelpunt van het ontwerp voor de Westelijke Tuinsteden is een heel duidelijk statement: noch de kerkelijke, noch de politieke, noch de economische macht ligt centraal in de Westelijke Tuinsteden. Het is de kosmische ervaring van de lucht weerspiegeld in het water, de verbeelding van de natuur en van het landschap die het hoogtepunt vormt.

Aan de noordzijde zijn de oevers van de plas het meest zorgvuldig vormgegeven. Hier vormt een brede boulevard met meerdere rijen iepen tezamen met drie schuin geplaatste flats een architectonische eenheid. Daar horen ook de verhoogde kade en de monumentale bastions bij. De oorspronkelijke materialisering van de oevers is hier nog terug te vinden. De twee bastions die toegang bieden tot de noordelijke jachthaven zijn gemetseld van lichtrode gebakken steen met een bijzonder metselverband. De bovenzijde van de bastions is afgedekt met roze graniet. Tussen deze haven en het cafeetje verderop aan de oever is de kade van basalt en heeft een bovenrand van wit geschilderd beton.

Deze witte rand komt bij wel meer bruggenhoofden terug,

maar aan de Noordoever zet deze zich ook voort in het paviljoen en in de trappenhuisen van de schuin geplaatste flats aan de noordzijde van de Sloterplas. Vanaf de andere oevers gezien is door het terugkerende thema van de witte betonnen rand en het zwarte basalt in vormgevende zin een eenheid ontstaan. Het paviljoen, de schuin geplaatste flats en de grote bijzondere lichtmasten bieden vanaf de andere oevers de indruk van een naar het westen wegvarend schip.

6 Rotonde

In de Westelijke Tuinsteden is voor het eerst de rotonde in het verkeer geïntroduceerd. Deze is tevens een kenmerkende bouwsteen van de inrichting van de openbare ruimte. De rotonde is altijd groter dan de verkeerskundige noodzaak vereist, waardoor in het midden en aan de randen plaats is voor een bomenweide. Ook hier is het groene landschap dominant in beeld.

1 stijlkenmerken van de ruimte

7 Blokje woningen langs de Burgemeester Cramergracht

Vervolg de route over de brug ter hoogte van de Burgemeester Cramergracht en sla na de brug direct het voetpad links in.

De openbaarheid van het maaiveld als belangrijk stijlkenmerk hangt samen met de tijdgeest van de naoorlogse jaren in Amsterdam. De bouw van de Westelijke Tuinsteden was er in oorsprong op gericht om de havenarbeiders en hun gezinnen een ruime, gezonde leefomgeving te bieden. Recreatie op de zondagmiddag was in opkomst en de groene ruimte in de straat- en waterprofielen van de Westelijke Tuinsteden boden hiertoe een mogelijkheid: de oevers langs het water zijn altijd openbaar toegankelijk. Het pad langs het water is openbaar. De lantaarnpalen maken dit zichtbaar, letterlijk en figuurlijk. Het pad is onderdeel van een wandelroute langs één van de groene hoofdstructuurlijnen van het stedenbouwkundig plan.

8 Brug en viaduct over de Burgemeester Cramergracht en Burgemeester van de Pollstraat

Binnen de traditie van de Dienst der Publieke Werken werd veel aandacht en geld besteed aan het ontwerp van de bruggen en de

1 stijlkenmerken van de ruimte

sluizen. Een paar van de beroemde bruggen van Pieter Lodewijk Kramer bevinden zich in de Westelijke Tuinsteden, waaronder de brug (nummer 604) en het viaduct (nummer 605) die de Burgemeester Roëllstraat over de Burgemeester Cramergracht en de Burgemeester Van de Pollstraat leiden. Dit fraaie exemplaar heeft pergola's in oosterse stijl. Het ontwerp dateert uit 1949-50 en was gereed in 1954. Het heeft twee beeldhouwwerken (aapjes), die dateren uit 1955 en zijn gemaakt door Jan Meefout (1915-1993).

Op deze late werken van Kramer volgde een serie schitterende bruggen met betonnen onderzijde waarvan de uitstraling versterkt wordt door de spiegeling van het water. Een bijzonder mooie brug leidt de Burgemeester Röellstraat over de gracht langs de Frans Bastiaansestraat. Deze brug heeft de dunste constructie die in West is aan te treffen (zie afbeelding boven 8).

De leuningen zijn in de begintijd nog fraaie stukken smeedwerk. Iets later worden het geometrische kunstwerken. Maar altijd is de leuning een wezenlijk onderdeel van de architectuur van de brug. Bijzonder, en horend bij de wederopbouwtijd met haar geloof in een veilige en collectieve wereld, zijn de toegevoegde functies zoals een bank of zelfs een toilet (brug Burgemeester Cramergracht).

De kleuren op de bruggen zijn wit geverfd beton, meestal blauwe stalen leuningen, metselwerk in lichtrode steen en roze graniet.

9 Burgemeester van de Pollstraat

Steek de Burgemeester Röellstraat over en volg de route via de westoever van de Burgemeester Cramergracht met de bocht mee, vervolgens eerste weg rechts: Burgemeester van Pollstraat.

In deze straat zijn verschillende bouwstenen van het groen in de openbare ruimte zichtbaar. Aan de oostzijde van de Burgemeester van de Pollstraat: de boom als schakel bij de ingang van de woonpaden op de kop van de woonblokken, het woonpad met het zicht op de grote groenstructuur langs het water. Aan de westzijde van de Burgemeester van de Pollstraat: de boom als begeleiding naar een hof, zoals bij de ingang naar de Eduard Vetermanstraat.

Ter hoogte van de aansluitingen bij de voordeuren is te zien dat het maaiveld nog steeds zakt. De ondergrond van de opgehoogde Westelijke Tuinsteden bestond uit veen. Men nam niet de tijd om de opgespoten grond te laten inklinken. Waar men 'vroeger' voor dit proces van inklinken vier tot vijf jaar uittrok, volstond men in de Westelijke Tuinsteden met één jaar. Het gevolg was dat men al vanaf 1970 in verschillende tuinsteden begon met ophogen en herbestraten. De verzakking van het maaiveld gaat door tot op heden.

Als gevolg van de herbestrating is de oorspronkelijke aanleg van de verharding niet meer terug te vinden in de straten van de tuinsteden. Wel overleefd hebben onder andere de lantaarnmasten paal 24 (ontwerp P.L. Marnette, Dienst der Publieke Werken, oorspronkelijk met armatuur model Amsterdam II, later Holbeinarmatuur en nu armatuur Friso Kramer), brandkranen,

1 stijlkenmerken van de ruimte

elektriciteitskasten, putdeksels (uit Doetinchem), rode gebakken klinkers (keiformaat), de 30x30 tegel met toeslag.

10 Burgemeester Tienhovengracht

Vervolg route via brug over Burgemeester van Tienhovengracht in noordelijke richting.

De keuze voor de beplanting in de Westelijke Tuinsteden laat een wijziging ten opzichte van bijvoorbeeld Plan Zuid zien. Het assortiment is meer bepaald door inheemse soorten. Er zijn zeer veel iepen, wilgen, essen, abelen, populieren en elzen aangeplant, zowel in (hoofd)straten en op pleinen als in de groenzones.

Opvallend naast dit inheemse sortiment is het veelvuldig voorkomen van de plataan zoals hier langs de Van Tienhovengracht. Cornelis van Eesteren had, als zoveel architecten, een voorliefde voor de plataan. De boom heeft een transparante kroon, een bijzondere stam, mooie bladvorm en een mediterraan karakter.

11 Hof bij Theodorus Dobbestraat

Vervolg route over Burgemeester Fockstraat rechtsaf Theodorus Dobbestraat, 1ste hof aan rechterhand.

Bij duidelijk door blokken begrensde ruimtes kon men de hoven inrichten als een binnentuin. Maar als blokken grensden aan grote open ruimten wist men geen raad met het groenontwerp voor de overgang. In de brede profielen zijn slechts onbepaalde struiken aangeduid. Bij de eerste aanleg was een laag hekje van paal en draad de enige grensaanduiding tussen openbaar en privaat gebied.

De gemeenschappelijke tuinen in de hoven behoorden vaak tot het grondgebied van de corporatie en zijn in een aantal gevallen van de hand van Mien Ruijs (1904–1999). De hof op dit excursiepunt laat een prachtige tuinbeplanting met verspreide berken, groenblijvende heesters en een centraal groen grasvlak zien.

12 Hans Katanhof

Terug naar de Burgemeester Fockstraat, rechtdoor op kruising met Burgemeester de Vlugtlaan, eerste weg links, derde hof aan de linkerhand.

In samenhang met de situering van de blokken en het programma zijn er verschillende typen openbare ruimten te benoemen. Het gaat om repeterende eenheden die duidelijk herkenbaar op de originele plankaarten van Slotermeer (1952–1960) terug te vinden zijn. Een aantal is ook in de huidige situatie nog te zien (zie ook 9, Burgemeester van de Pollstraat).

De eenheden hebben vooral te maken met de samenhang tus-

1 stijkenmerken van de ruimte

sen de plaatsing van de beplanting en de plaatsing van het woonblok op het maaiveld. De Hans Katanhof is een voorbeeld van bomen geplaatst op een bestrate hof. De plaatsing van de bomen ondersteunt de schuine plaatsing van de bouwblokken.

13 Burgemeester Vening Meineszlaan

Terug naar de Burgemeester Fockstraat, in noordelijke richting, rechtsaf de Burgemeester Vening Meineszlaan in.

Het motto van de Westelijke Tuinsteden was: het wonen temidden van groen. De stedenbouwkundige principes van de uitbreidingswijk werden ondersteund door de inrichting van het maaiveld. Basis is het karakter van een romantisch landschap: een bomenweide die zich immer tussen de blokken en buurten doorzet naar een volgend gedeelte van de wijk. Ook de vrije plaatsing van het bouwblok op het maaiveld en de tuinen doen mee in het beeld van het immer doorgaande groene landschap.

Nieuw in het bomenassortiment van de Dienst der Publieke Werken was de vleugelnoot. Deze imposante snelgroeiende boom doet het goed op de natte ondergrond. Met een dicht bladerdak en enorme kroon is deze schaduwwerpende boom de tegenhanger van de lichtvoetige plataan. Een mooi voorbeeld van een profiel met vleugelnooten is de Burgemeester Vening Meineszlaan. Hier lijken de bomen een barokke as te vormen. Van Cornelis van Eesteren is bekend dat hij ook een voorliefde had voor barokke tuinen. Zo heeft hij waarschijnlijk ook in Peterhof bezocht: een barokke tuin nabij Sint Petersburg met een prachtige barokke as tussen het paleis en de Finse Golf.

14 Burgemeester Eliasstraat

Vervolg route terug in de westelijke richting, op kruising Burgemeester Eliasstraat in zuidelijke richting.

Opvallend terugkerend element bij het ontwerp van de openbare ruimte was de geometrische bomengroep (bomencarré) bij een openbare voorziening. Veel van deze bomengroepen zijn verdwenen, maar bij de RK kerk op de hoek bij de L. Naarstigstraat is nog zo'n geometrisch vormgegeven groep bomen terug te vinden. Het bomencarré kan ook gezien worden als een groene schakel tussen twee ruimtes en vormt een tegenwicht voor de vaak grotere massa van de voorziening.

1 stijkenmerken van de ruimte

15 Burgemeester Eliasstraat

Het typerende en meest herkenbare element waaruit de openbare ruimte is opgebouwd is de brede stoep met bomen zoals die aan de westzijde van de Burgemeester Eliasstraat te vinden is.

In samenhang met de situering van de blokken en de functies van de openbare ruimte zijn er verschillende typen openbare ruimten te benoemen. Het gaat om repeterende eenheden die duidelijk herkenbaar op de plankaart terug te vinden zijn. Een aantal is ook in de huidige situatie nog te zien. De eenheden hebben vooral te maken met de samenhang tussen de plaatsing van de beplanting en de plaatsing van het woonblok op het maaiveld.

Het gevoel van openheid in West is niet alleen het gevolg van de hoeveelheid vierkante meters groen. Ook de vormgeving van de blokken helpt mee: vooruitstekende bergingen, afdakjes boven entrees en reliëf door balkons zorgen ervoor dat je nergens het gevoel hebt dat de ruimte ophoudt.

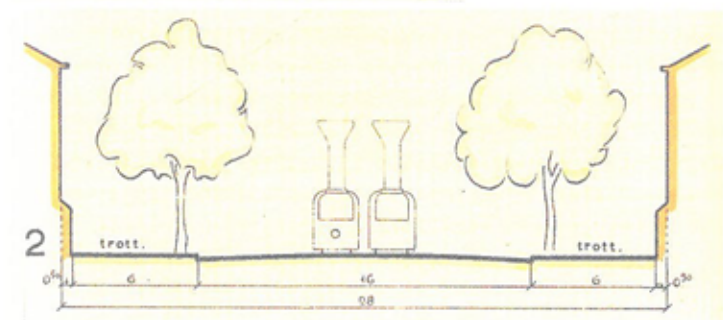
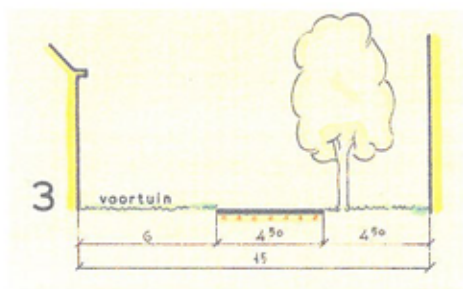
Aan de luchtigheid draagt ook bij dat de flats vaak 'zweven'. De koppen staan op pootjes (zie bijvoorbeeld – buiten de route – de 'Verfdoos' aan de Sloterveerlaan, foto hierboven) of de onderste laag met bergingen gaat schuil achter een groen talud (Noordoever Sloterveerplas). Aan de oneindigheid draagt verder de plaatsing van bouwblokken ten opzichte van elkaar bij door open hoeken, verdraaiingen en verschuivingen. Vaak worden deze momenten in de verkaveling gemarkeerd door beplanting: bomen als schakel tussen twee ruimtes.

1 stijlkenmerken van de ruimte

16 Nico Snijderstraat

Ter hoogte van het Arthur Meerwaldtplantsoen in oostelijke richting doorsteken naar de Nico Snijderstraat.

Mede dankzij de camera leerde men in de periode rond de Tweede Wereldoorlog de stad opnieuw kennen. Het traditionele stadsbeeld, met zijn perspectivische regels, maakte langzamerhand plaats voor een totaal andere visie op de stad, waarin vooral dynamiek, beweging en verrassende details de aandacht opeisten. Deze nieuwe kijk op de werkelijkheid leidde ook tot een nieuwe opbouw van straatprofielen. Daar waar de straatprofielen in de tijd van Berlage nog symmetrisch en statisch werden ontworpen zijn veel profielen in de Westelijke Tuinsteden asymmetrisch en dynamisch te noemen. De Nico Snijderstraat is een voorbeeld van zo'n asymmetrisch profiel: een rijbaan aan de zuidzijde, begeleid door een stoep en een brede grasstrook met bomen, aan de noordzijde een parkeerstrook met stoep.

17 Burgemeester Fockstraat

De Nico Snijderstraat in oostelijke richting volgen, bij kruising Burgemeester Fockweg in zuidelijke richting vervolgen.

Een aantal profielen van wijkontsluitingswegen of secundaire ontsluitingen zoals de Burgemeester Fockstraat heeft echter wel een symmetrische profielopbouw: de functionaliteit van het verkeer krijgt hier voorrang. Het percentage groen in het profiel is minimaal. Slechts de brede stoepen met bomen verzachten het verder stenig beeld van de straat enigszins. Toch is ter hoogte van de kruising met de Burgemeester de Vlughtlaan het bouwblok dusdanig geplaatst dat een dodelijke saaiheid van de straat vermeden wordt; er is zelfs een driehoekig groen plantsoen ontstaan.

18 Burgemeester Rendorpstraat

In zuidelijke richting de brug over de Burgemeester van Tienhovengracht volgen, bij T-splitsing rechtsaf en vervolgens eerste straat linksaf naar de Burgemeester Rendorpstraat.

De Burgemeester Rendorpstraat is een met de Burgemeester Fockstraat vergelijkbare secundaire ontsluitingsweg. De wijze van positioneren van de bouwblokken aan de oostzijde van het profiel waarborgt een doorkijk naar het groene landschap tussen de blokken. Ook hier brede stoepen met bomen en een bomencarré ter hoogte van de voormalige kerk op de kruising met de Louis Couperusstraat. De hippe en hoogwaardige nieuwe bestrating valt enigszins uit de toon te midden van alle sobere overige materialen.

19 Adriaan van Oorthof

Kruising Louis Couperusstraat in westelijke richting, eerste hof rechts.

1 stijlkenmerken van de ruimte

Een enigszins verborgen gelegen bijzondere plek. Ook hier een bomencarré met voorzieningen, maar het zijn vooral de bouwblokken, waar wordt gewoond boven kleinschalige bedrijfsruimten, die het geheel zo bijzonder maken.

20 Christoffel Plantijnpad

Terug naar de Burgemeester Rendorpstraat, in zuidelijke richting vervolgen tot aan de Sloterplas (Noordzijde), rondje Sloterplas oppakken in oostelijke richting, voorbij Cafe Oostoever recht door langs Oostoever, bij grote kruising rechtsaf Christoffel Plantijnpad op.

De fietsroute voert langſ één van de meest aansprekende woonmilieus in de Westelijke Tuinsteden. Hier is de samenhang tussen park en stad op een bijzondere manier vormgegeven: de schuine plaatsing van de blokken waardoor het groen afwisselend wordt omsloten of vrijgegeven aan het park, het terugkerend bomengrid op de koppen van de blokken over het fietspad of aan de Hemsterhuisstraat. Er ontstaat een schakeling van groene ruimtes die vanaf de Hemsterhuisstraat richting Sloterpark in maat steeds groter worden. Aan de Bakhuizen van den Brinkhof is prachtig zichtbaar hoe een lage groene haag om de tuin meedoet in het groene beeld van het hof en van het park.

21 Comeniusstraat

Via de Hemsterhuisstraat linksaf de Comeniusstraat in.

Ook in Slotervaart is de inrichting van de openbare ruimte op de manier zoals het in Slotermeer gedaan is ter hand genomen. Een prachtig voorbeeld van de samenhang tussen architectuur en groene openbare ruimte is de bebouwing tussen Comeniusstraat en Cornelis Lelylaan.

2 polders, dijken en vaarten

Deze route voert langs onbebouwde polderlandschappen, en langs sporen van polders die nog door het zand heen schemeren dat opgespoten is voor de bouw van de Westelijke Tuinsteden: de Sloterplas (waar het zand vandaan komt), de Osdorperweg en de Slotervaart.

De nadruk ligt bij deze tocht op de grote maten, die een bijzonderheid van de Westelijke Tuinsteden vormen en de bebouwde delen iets van de wijsheid geven die ook eigen is aan polderlandschappen. De verfijnde oude structuur van parallelle slootjes is volledig uitgewist door het zand (foto). Dat gebeurde in de 19^e-eeuwse wijken ook wel, maar daar zijn vaak toch de oude weilanden nog in de stadsstructuur te herkennen voor wie een 19^e-eeuwse topografische kaart bij de hand heeft. Kavel voor kavel werd land van boeren gekocht en vervolgens bebouwd. De sloten werden gedempt of overkluisd (polderriool), de straten volgden de oude waterlopen.

Bij de bouw van de Westelijke Tuinsteden speelde de gemeente een voorname rol bij de grootschalige aankoop van grond, waardoor een 'vrij vlak' beschikbaar kwam om het ideaal van een moderne tuinstad te verwezenlijken. Maar iets van de 'poldergeest' bleef bewaard: de wijde blik.

1 Sloterplas bij de zes torentjes uit 1956–67

(architecten: Bruin, Vink, Van de Kuilen). Tussen de blokken liggen nog tuinen die door Mien Ruys (1904–1999) ontworpen zijn.

De plas maakt deel uit van een veenlandschap dat in de Middeleeuwen is ontgonnen. Veen biedt weinig weerstand tegen wind en water en het Slootermeer waaide open. (Zo is ook het Haarlemmermeer ontstaan: twee kleine plassen bij Leiden en Haarlem zijn in een paar eeuwen tijd door wind en golfslag opengewaaid tot een groot meer waarin ook het Nieuwe Meer is opgegaan.) Het kan zijn dat vervening heeft bijgedragen aan de vorming van het Slootermeer dat enkele meters diep was. Bij het wegspoelen van de bovenste laag veen komt in Noord- en Zuid Holland vaak vruchtbare zeeklei bloot te liggen. Rond 1600 was de techniek van molenbemaling ver genoeg gevorderd om ook meren van meer dan een meter diep droog te malen, door het plaatsen van molens in serie waardoor een molengang ontstaat. Het schoepenrad van een Hollandse windwatermolen kan het water tot een hoogte van c. 1.20 m opslaan. Het Slootermeer viel in 1644 door bemaling droog. Af en toe liep het meer weer onder water door storm of bij windstilte. Met de droogmaking van het Haarlemmermeer in 1851 was de stormdreiging geweken. Door de zandwinning voor het bebouwen van de omliggende polders is het weer een plas gewor-

2 polders, dijken en vaarten

den. De contouren van de Sloterplas weerspiegelen de vorm van het oude veenplasje en de droogmakerij.

De plas vormt het hart van West en verbindt de tuinsteden rondom ruimtelijk met elkaar. In zekere zin is dit te vergelijken met het marktplein in Middeleeuwse steden. Misschien is het niet de plek waar iedereen bijeenkomt, maar het geeft West een centrum door de royale maat. De plas streeft met een lengte van 2200 meter het Vondelpark voorbij, dat tussen de Amstelveenseweg en de Stadhouderskade 1950 meter lang is.

2 Geerbaan en Troelstralaan: Ookmeer

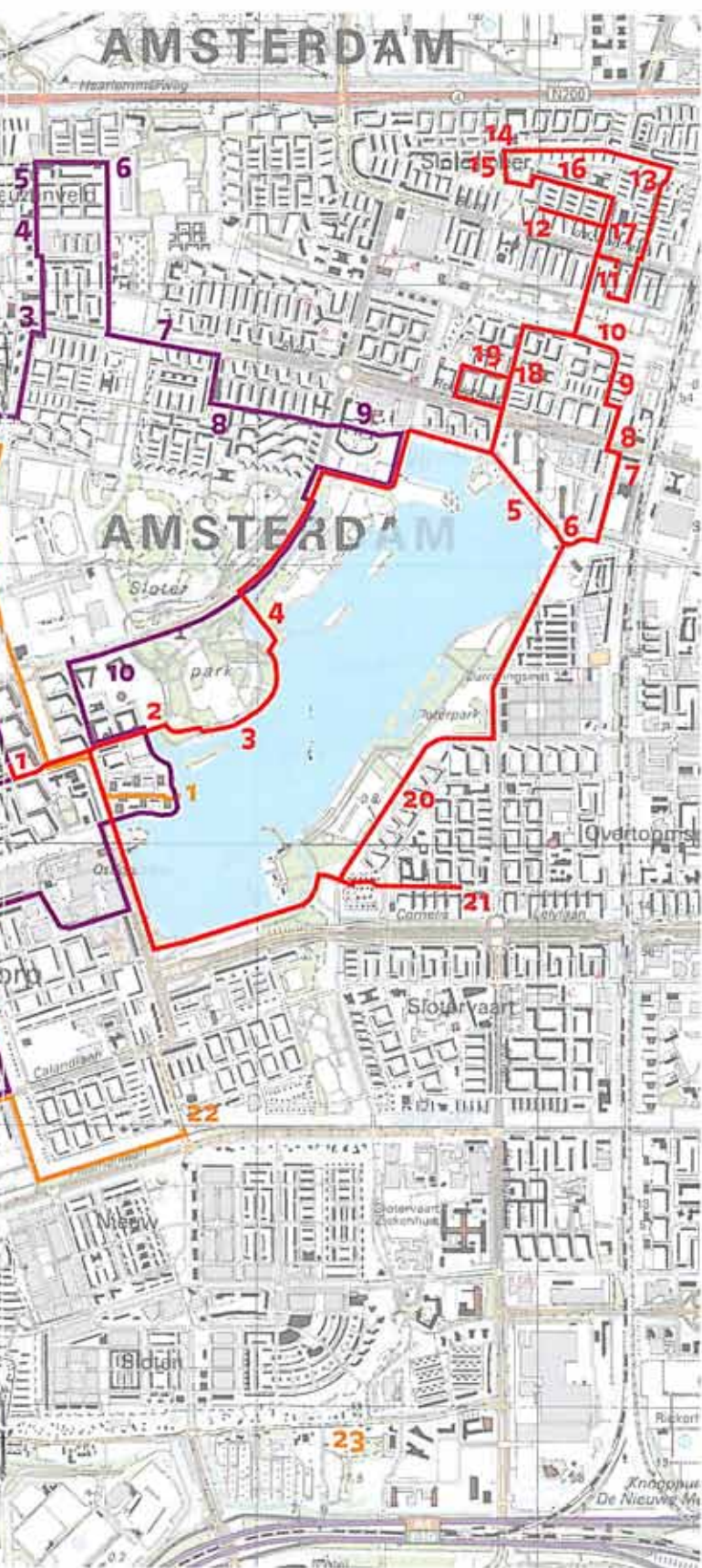
Te bereiken langs langs Meer en Vaart, dan rechtsaf de Geerbaan op, noordwaarts. De Geerbaan en het verlengde ervan, de Troelstralaan, lopen door de Ookmeerpolder. Het Ookmeer was een plasje dat in 1874 is drooggemalen. Het AUP voorzag hier in een rijweg van Osdorp naar de IJhavens. Op de plattegrond is te zien dat het tracé leidt naar een viaduct over de snelweg naar Haarlem en de Haarlemmertrekvaart (1631). Men ging ervan uit dat nogal wat inwoners van West in de havens werkzaam zouden zijn. Het tracé houdt geen verband met het onderliggende landschap, maar is te beschouwen als een planrelict dat nooit volledig is uitgevoerd. Een vergelijkbaar planrelict wordt gevormd door de dijk die nu plaats biedt aan de metro en de Schiphollijn. Die was al voorzien in het AUP, lag decennialang braak en kreeg pas later zijn functie. Zulke 'vergissingen' blijken later vaak buitenkansjes. Het is jammer dat deze geplande rijweg naar de havens nu grotendeels 'verstopt' is geraakt met nieuwbouw, waardoor de mogelijkheid om in noord-zuidrichting een royale verbinding te maken tussen Geuzenveld en Osdorp verloren is gegaan (de meeste brede verbindingen in West zijn oost-west georiënteerd, met als mooiste de Cornelis Lelylaan).

Een naamloze sloot leidt vanaf de Troelstralaan langs het Dudok de Withof naar de Osdorper Binnenpolder. Langs de sloot zijn nieuwe blokken verrezen met houten gevels tussen oudere gerenoveerde woonblokken (zie beschrijving route 3, no.2). De route leidt langs de Willem Mullerhof naar een bruggetje. Terugkijkend vanaf de brug is aan het water een rijtje huizen te zien in sobere stijl met grote puien. Iets verderop kruist de Nico Broekhuysenweg het Ma Braunpad. Hier ontvouwt zich de Osdorper Binnenpolder.

3 Osdorper Binnenpolder

De eerder genoemde twee typen polders waarop West gebouwd is tonen zich hier voor het eerst onbebouwd: in zuidwestelijke richting liggen veenweidekavels. Veenweidegebieden zijn te herkennen aan ondiepe bemaling, dat wil zeggen dat maaiveld- en slootpeil heel dicht bij elkaar liggen. Ze zijn zelden als bouwland in gebruik.

- route 1** Stijlkenmerken van de openbare ruimte (12 km)
- route 2** Polders, dijken en vaarten (15 km)
- route 3** Oud versus nieuw (12 km)

2 polders, dijken en vaarten

4 Park De Kuil

In het noorden van de Osdorper Binnenpolder ligt park De Kuil. Het is een droogmakerijtje en dus een paar meter lager gelegen dan de weilanden ten zuiden ervan. De Kuil is ontstaan door vervening. Er is in de jaren 1930 een recreatiegebiedje van gemaakt. Het was een werkverschaffingsproject.

5 De Nico Broekhuysenweg

De Nico Broekhuysenweg (Broekhuysen (1876–1958) was onderwijzer en uitvinder van het korfbal) is hier een fietspad en leidt naar een gelijknamig gemaal dat met een hoog hek omgeven is. Het maalt het water uit de lage delen van de Osdorper Binnenpolder (-4 m tot -5 m NAP) naar de hoger gelegen veenpolder (-2 m NAP). Het is in eigendom van het Waterschap Amstel, Gooi en Vecht dat de waterhuishouding beheert over een oppervlakte van 700 km². Al het overtollige water in de polders binnen dit waterschap komt via gemalen als deze in boezemwateren terecht, en vandaar via het Noordzeekanaal, de ringvaart van de Haallemmermeer en het IJsselmeer (Vecht) in zee.

Toen de trek naar de venen rond de 10^e eeuw een aanvang nam was pompen nog niet nodig. Door ontginning ging het land dalen: de afvoer van water middels slootjes leidde tot een afname van het volume van de veenkussens, en er trad oxidatie op van plantmateriaal dat eeuwenlang goed bewaard was gebleven en nu door drainage opeens bloot werd gesteld aan lucht. Eén à twee eeuwen na de eerste ontginning werden lage kades aangelegd. Daardoor kregen de ingezakte polders hun reliëf terug. Ten noorden van De Kuil ligt het bebouwde deel van de Eendrachtspolder waarvan de vervening in 1921 aanving en die in 1941 weer was drooggefallen.

De plannen om de structuur van parallele sloten uit te wissen door zand op te spuiten waren ambitieus. Het doel was om heel West op stadspeil te brengen door de polders meerdere meters op te hogen. Het is gebleven bij een poging. Als enige van alle vaarten in West liggen de Erasmusgracht – en in het verlengde daarvan de Burgemeester van Tienhovengracht (route 2) – op stadspeil. Deze sluiten zonder tussenkomst van sluizen aan op het stadswater via de Admiralengracht. Gaandeweg heeft men besloten het hierbij te laten. Alle andere vaarten in West liggen laag en maken geen deel uit van het boezemsysteem.

6 Cultuurbedrijventerrein '1800 roeden'

Hier liggen een aantal gebouwen bijeen aan de snelweg van Amsterdam naar Haarlem. De naam '1800 roeden' duidt op de afstand tot de Haarlemmerpoort (een Rijnlandse roede meet 3,767 m). Het is een voormalig munitiedepot met laboratorium dat deel uitmaakt van de Stelling van Amsterdam. Deze defensie-

2 polders, dijken en vaarten

linie is aangelegd op basis van de vestingwet uit 1874 en geniet erkenning door de UNESCO als zogenaamd Werelderfgoed. In de hallen hebben zich bedrijven gevestigd en het terrein is deels omgewerkt tot tuin. In het kruithuis (dikke muren en deuren, licht uitgevoerd dak; bij een onverhoopte ontploffing moest de overdruk naar boven afgevoerd worden) bevindt zich een restaurant, Het Rijk van de Keizer, dat ook een cafeetje uitbaat in een naastgelegen bouwkeet. Die ligt aan een sloot met zicht op de polder. Als de ophaalbrug naar het fietspad is neergelaten dan is men welkom (telefoon 020 497 75 06).

7 Osdorper Binnenpolder

Het fietspad dat vanaf '1800 roeden' naar het westen ligt op een oude dijk. Daarvan heeft Publieke Werken een 'wandelbalkon' gemaakt dat zicht biedt op de Osdorper Binnenpolder. De inrichting van deze droogmakerij diende als proef voor de Noordoostpolder (die droogviel in 1942) en is ontworpen door Cornelis van Eesteren. In dit deel van de polder wordt een snelweg aangelegd in aansluiting op de tweede Coentunnel. Deze Westrandweg krijgt een hoge ligging en het tracé is al zichtbaar. De zanddijk die hier verrijst wordt omgeven met een ringsloot om het zout dat uit de dijk spoelt op te vangen. Ook moet de polder tegemoetkomen aan 'recreatiebehoefte'. De ingrepen gaan gepaard met een 'natuurvisie'. Zoiets dient vaak als vijgenblad om het verlies aan polderruimte te verhullen.

Deze wijzigingen zijn onderdeel van het plan Tuinen van West. Het plangebied beslaat de vier polders tussen de bebouwing van West, de Haarlemmertrekvaart en de ringvaart van de Haarlemmermeer, in totaal 400 hectare. Het plan is opgesteld door twee stadsdeelraden en de gemeente Amsterdam. Voor elk weiland voorziet het in een bestemming. Zo verschijnen in de Lutkemeerpolder twee bedrijventerreinen. De vraag luidt: waarom? Als het gaat om aan Schiphol gerelateerde bedrijvigheid, dan ligt de Haarlemmermeer meer voor de hand als bouwlocatie. Of het Westelijk Havengebied, dat nu toch beter ontsloten wordt door de komst van de Westrandweg.

8 Tom Schreursweg

De kruisingen tussen twee noord-zuid lopende poldersloten en de Tom Schreursweg is beplant met bosschages. Beide bosschages zijn omgeven door een ringslootje. Een dergelijke decoratieve uitwerking van een rationele polderstructuur is iets uitzonderlijks in de eeuwenoude traditie van de functionele polderinrichting.

2 polders, dijken en vaarten

9 Volkstuin het Nieuwe Bijenpark

Van de volkstuinten tussen de Osdorperweg en de Nico Broekhuysenweg is het aan de Baron Schimmelpenninck van der Oyeweg gelegen Nieuwe Bijenpark (1965) de deftigste. Er zijn ruim tachtig sier- en ongeveer tien imkertuinen. De leden mogen geen groente verbouwen of barbecuen. Op het terrein staat een aan de bijenteelt gewijd museum (www.bijenpark.nl/avbb.htm). Een tweede bijentuin in West, en door dezelfde vereniging beheerd, ligt aan de Sloterweg naast het Siegerpark (no. 23).

10 Gemaal

Schuin tegenover de entree naar het Nieuwe Bijenpark staat een gemaal boven op de dijk langs de boezemvaart die in verbinding staat met de ringvaart rond de Haarlemmermeer. Het gemaal is ietwat verwaarloosd en dateert gezien de stijl uit ongeveer 1930. De functie ervan is ongeveer vijf jaar geleden overgenomen door het Nico Broekhuysengemaal (no. 5). Langs deze dijk is het hoogteverschil tussen droogmakerij en boezempeil goed te ervaren.

11 School aan de Lutkemeerweg

Deze door kunstenaars en een duikvereniging in gebruik genomen school aan de kruising van de Osdorperweg en de Lutkemeerweg dateert uit de jaren 1930. De bouw kwam na de oorlog gereed. De Lutkemeerweg ligt hier op een dijk en markeert een grens tussen oud (oost) en nieuw (west) land.

2 polders, dijken en vaarten

12 Villa Daan Hendriks

Deze lage dijk kruist een hogere waarop een door Daan Hendriks ontworpen villa staat (Lutkemeerweg no. 92). De gevels zijn van hout en het huis is bijna af. Het laat zien dat oud polderland en nieuwe bouwkunst goed samen kunnen gaan. Dan duikt de weg naar beneden, de voormalige Lutkemeer in. Deze is drooggemalen in 1865, een paar jaar na de Haarlemmermeer. De weg leidt kaarsrecht naar de dijk aan de andere zijde van de polder die het water van de Haarlemmerringvaart keert. Dat is typisch voor wegen op nieuw land. Dergelijke rechte wegen zijn vrijwel zonder uitzondering een teken dat men zich op de voormalige bodem van een meer of zee bevindt.

13 De Melkweg, 14 Tijd is Geld

Hier liggen twee mooie erven uit de 19^e eeuw: links boerderij De Melkweg, en iets verderop rechts de stolpboerderij Tijd is Geld. Stolpen komen voor in heel Noord-Holland ten noorden van Aalsmeer. Het piramidevormige dak is de hooizolder, daaronder liggen de stallen en de woning. Het dak wordt gedragen door vier flinke houten palen. De voordeur wordt alleen bij trouwerijen en begrafenissen gebruikt.

15 De Osdorperweg

De Osdorperweg is een oude dijk temidden van nieuw land. De weg is bestraat in 1888 en lijdt nu onder een overdaad aan verkeer. In de knik ligt, verscholen achter moestuinen, een begraafplaats. Het hek iets ten westen van no. 523, bij een treures, biedt toegang. De bijbehorende kerk uit 1650 is in 1901 gesloopt nadat deze door vervening van het ommeland was scheefgezakt. (Bron: Sloten-Oud Osdorp, jaargang 30, nummer 1).

16 Hoge galerijflats

De Osdorperweg en de Akerweg zijn de enige oude bebouwingslinten die de Westelijke Tuinsteden doorsnijden. Voorbij de kruising met de Ookmeerweg wordt het lint opgenomen door de naoorlogse bebouwing die deels recent is, zoals op de kruising met de Osdorper ban (ontwerp: DP6 Architectuurstudio, 2007). Maar voor ons verhaal, dat zich richt op de authentieke delen van West, zijn de zeven hoge galerijflats haaks op de Osdorperweg interessanter. Ze zijn typisch voor de oudere delen van West in die zin dat met sobere bouw mooie buurten gemaakt werden door de ruime opzet en de plaatsing haaks op de hoofdweg. De flats dateren uit 1964 en zijn ontworpen door Tol, De Ruyter en Noordhoek.

17 Schoolgebouw

Als een van de weinige relictten die in de naoorlogse bouw zijn opgenomen staat hier nog een schoolgebouw uit circa 1930.

18 Bebouwingslint Zuiderakerweg

Even voorbij de kruising met de Pieter Calandlaan splitst de Zuiderakerweg zich af. Net als de Osdorperweg is dit een oud bebouwingslint dat inmiddels volledig omringd wordt door recente nieuwbouw.

19 De Slotervaart

De Osdorperweg eindigt abrupt bij de Slotervaart. Een brug

2 polders, dijken en vaarten

ontbreekt, maar aan de overkant loopt de weg onder dezelfde naam verder. Dit deel van de vaart is gelijktijdig met de bouw van Osdorp en Slotervaart gegraven. Tuinders gebruikten de vaart om hun producten naar de markten van Amsterdam te brengen. Het is een bijzondere plek die gedomineerd wordt door een hoge flat met drie knikken. Aan het ritme van de galerijen is te zien dat het om woningen van twee verdiepingen hoog gaat. Het gebouw dateert uit 1965 en is ontworpen door de architecten Vermeer en Van Herwaarden. Het stond ooit aan de rand van de open polder met vrij uitzicht over de Haarlemmermeer.

20 Gemaal De Aker

Dit gemaal dateert uit 1952 en maalt het water uit de Slotervaart naar de ringvaart van de Haarlemmermeer.

21 Poldermolen

Geplaatst in 1991. De romp is uit 1847. De molen is toegankelijk en ondersteunt het gemaal De Aker. In een bijgebouw bevindt zich een kuiperijmuseum (www.molenvansloten.nl).

22 Brug over de Slotervaart

De huizen in de Westelijke Tuinsteden zijn van oorsprong sober gebouwd. De nadruk lag op de openbare ruimte: parken, lanen, hoven, kades en bruggen. Daar verraden zich de socialistische idealen die aan de buurten ten grondslag lagen. Het individuele gezin kreeg een kleine maar goede woning en de gemeenschap werd rijk bedeed met royale maten van de zorgvuldig vormgegeven buitenruimte. Daarvan getuigen vrijwel alle bruggen in West.

2 polders, dijken en vaarten

Het zijn meestal unica. Geen van de bruggen over de Slotervaart is bijvoorbeeld gelijk aan de andere, ondanks de gelijke breedte van de vaart.

De Amsterdamse School-architect Piet Kramer ontwierp 210 bruggen in Amsterdam. Daarvan bevinden zich er enkele in West. Eén daarvan leidt over de Burgemeester van Tienhovengracht, de andere over de Burgemeester Cramergracht. Deze laatste vormt een ensemble met het viaduct over de Burgemeester van de Pollstraat. De betonnen bruggen in West, Noord, Buitenveldert en de Bijlmermeer zijn van Kramers opvolgers, de architecten Slebos, Henke, Pennink, Van Rhijn en Sterenberg. Meerdere van hun bruggen in West zijn van voorgespannen beton en daardoor heel rank geconstrueerd.

23 Het Siegerpark

Dit park valt buiten de route maar verdient vermelding als Engelse tuin in de polder. Het was ooit groter (6 ha) maar door de aanleg van de A4 is het park bijna gehalveerd. Aan de visuele schoonheid van de idylle doet dat niet veel af, maar het lawaai van de snelweg herinnert onophoudelijk aan de moderne tijd. Het parkje is aangelegd in de jaren 1920 door dr. Sieger die lid was van de Amsterdamse Vereniging tot Bevordering van de Bijenteelt. Hij plantte er exoten. Het was een bloemrijke omgeving voor de bijen die op het aanpalende Oude Bijenpark gehouden werden. De komst van de A4 leidde tot de overdracht van de grond door de familie Sieger aan de gemeente. De Universiteit van Amsterdam en de Hortus hebben het parkje als proeftuin en kwekerij gebruikt. Nu wordt het beheerd door de deelgemeente Slotervaart.

3 oud versus nieuw

Deze fietsroute (12 km) leidt langs de delen van Geuzenveld en Osdorp die grondig vernieuwd worden. Bij de tocht ligt de nadruk op de relaties tussen de vernieuwingsplannen, de oorspronkelijke uitgangspunten van het Algemeen Uitbreidingsplan uit 1934 en de uitwerking daarvan in de ontwerpen voor West van na de oorlog.

Verdichting van woonbuurten is onherroepelijk, maar dient gericht te geschieden. In de huidige plannen gaan verdichting en de terugkeer van het gesloten bouwblok in tegen de geest van het AUP. Veel buurten kunnen onzes inziens blijven zoals ze zijn, waarbij de woningen natuurlijk vaak verbetering verdienen. Het betreft hier een dubbele duurzaamheid: het niet weggooien van wat je hebt (betaalbare woningen) en behoud van stedenbouwkundige idealen die eens gekoesterd werden.

Onze stelling luidt: in de Westelijke Tuinsteden gaat een bijzondere woonkwaliteit verloren door sloop en nieuwbouw. De unieke samenhang tussen bouwblokken en groen staat onder druk door verdichting en herinrichting van de openbare ruimte. Deels is dit begrijpelijk door het veranderde gebruik.

Als bouwstenen van rust, regelmaat en harmonie onderscheiden we weidse vergezichten gecomponeerd met veel groen en water, de dynamiek van het wisselende perspectief, herhaling, soberheid.

1 Garage Notweg

Start Garage Notweg (architect: Van Den Berg, renovatie: NL Architects), Notweg 38, Amsterdam-Osdorp, creatieve werkplaats voor social design.

2 Van Karnebeekstraat

Volg de Notweg naar de Ookmeerweg (in noordelijke richting), linksaf het fietspad langs de Ookmeerweg op, rechtsaf Ma Braunpad in, rechtsaf Van Karnebeekstraat in.

Achter de Van Karnebeekstraat heeft architectenbureau **BEB** een aantal woonvilla's ontworpen. Een deel van de oude rijtjes- en etagewoningen van Complex 24 in Geuzenveld-Zuid is gesloopt en vervangen door zes vrijstaande woonblokken waarvan de gevels met hout bekleed zijn.

Elk blok bevat vier grondgebonden woningen. Ze hebben een andere schaal en vormgeving dan de naastgelegen en bewaard gebleven laagbouw, maar zijn zodanig geplaatst dat het zicht vanuit het achterliggende woongebied naar de aangrenzende groenstrook wijder wordt. Het is een goed voorbeeld van tuinstadvernieuwing die aansluit bij de principes van de Westelijke Tuinsteden: de woningen staan op het maaiveld en hebben een kleine buitenruimte die ondergeschikt is aan het grote groene landschap dat de woonvilla's omspoelt.

3 Herinrichting Lambertus Zijlplein

Linksaf Aalbersestraat, rechtsaf De Savornin Lohmanstraat, eerste weg links Nolensstraat, vóór Lambertus Zijlplein rechtsaf richting eindlus tram 13.

3 oud versus nieuw

Het Lambertus Zijlplein ligt in het hart van de tuinstad Geuzenveld. Het plein dateert uit de tweede helft van de jaren 1950. Volgens het oorspronkelijke plan zouden twee hooggelegen wegen, de Burgemeester Röellstraat en de Troelstralaan, elkaar hier kruisen. Daartoe waren ook dijklichamen opgeworpen. Die zijn echter nooit volledig in gebruik genomen. Door de gedeeltelijke uitvoering – en de dominantie van de dijken – maakt het plein een desolate indruk.

In 1974 werd tramlijn 13 via de Burgemeester Röellstraat naar het Lambertus Zijlplein doorgetrokken. De verhoogd liggende trambaan en de overige dijklichamen bij het Lambertus Zijlplein zijn in 2000 afgegraven en de viaducten zijn gesloopt. Sinds 2001 ligt het trameindpunt op straatniveau. In de vernieuwingsoperatie blijft het Lambertus Zijlplein een gebied waar allerlei nieuwbouwincidenten elkaar ontmoeten. Vooral in het gebied rond de eindlus van tram 13 is het beeld van het groene doorgaande perspectief, herhaling en uniformiteit, samenhang tussen plaatsing van het blok en de inrichting van het maaiveld niet meer zichtbaar.

VOF De Geuzenbaan (ontwikkelcombinatie) heeft een poging gedaan om plein en omgeving als een samenhangend ensemble vorm te geven. De inrichting van het maaiveld ontbeert echter eenheid, evenals de nieuwbouw. De aansluiting met de omgeving is gebrekkig.

Voorbeelden daarvan zijn de torentjes op de koppen van de oudbouw aan de Burgemeester Röellstraat (Tangram architecten) die een schaduw werpen op de achterliggende woningen. Ook versmallen ze het profiel van de Burgemeester Röellstraat.

Een tweede voorbeeld is het grote en tamelijk anonieme flatgebouw van Meyer en Van Schoten aan de zuidzijde van het groene plein rond de eindlus van tram 13. Het verengt de ruimte, blokkeert het zicht op de groene omgeving en het staat 'koud' (weinig subtiel) op het maaiveld.

Daarnaast maken de anonieme en gesloten gevels van het vernieuwde winkelcentrum (HDK-architecten) van het plein een desolate ruimte die nergens bij schijnt te horen.

4 Brug over de Albardagracht

Volg over het Lambertus Zijlplein het Kruisherenpad in noordelijke richting.

In 2001 is het waterlopenstelsel rond de Albardagracht in verband met de nieuwbouw langs de Albardakade opnieuw herontworpen door het stadsdeel Geuzenveld-Slotermeer. Hier is het principe van altijd openbare oevers langs alle waterlopen in de Westelijke tuinsteden losgelaten: bouwblokken staan met hun

3 oud versus nieuw

voet in het water. Deze ingreep heeft negatieve gevolgen: de mogelijkheid van een wandeling langs de waterloop is verdwenen (de oever is geprivatiseerd en daardoor ontoegankelijk) en het beeld van de openbare ruimte wordt door het ontbreken van de grastaluds veel minder groen.

5 Geuzentuinen

In De Geuzentuinen zien we een goed voorbeeld van het leesbaar maken van planrelicten bij vernieuwing. Het is een strook land dat oorspronkelijk gereserveerd was voor een toegangsweg naar de haven van Amsterdam. Tot eind vorige eeuw lag hier sinds de bouw van Geuzenveld een grondlichaam, maar de weg is nooit aangelegd.

De nieuwbouw bestaat uit een min of meer gesloten bouwblok op het afgegraven grondlichaam. De aanwezigheid van zo een planrelict legitimeert deze eigenwijze aanpak, die niet hoeft aan te sluiten bij de door ons gewaardeerde principes waarmee veel openbare ruimtes in West zijn vormgegeven.

De duidelijk afgebakende ruimte van het voormalig wegtracé biedt die vrijheid. De flexibiliteit van het oorspronkelijke ontwerp wordt ermee aangetoond. Het vormt een uitzondering op de regel(maat).

6 Parkgebouw Eendrachtsplein (ontwerp: MVRDV)

Aan het eind van het Kruisherenpad rechtsaf Ruys de Beerenbrouckstraat in.

Het Parkgebouw is uitgevoerd zoals in het vernieuwingsplan voor Geuzenveld was aangegeven. We zien een gebouw dat

3 oud versus nieuw

door de grootte – en ontwerp en inrichting van het omringende maaiveld – de subtiele overgangen tussen het park en het gebouw mist. Daardoor maakt het niet op natuurlijke wijze deel uit van het Eendrachtspark.

We zien wél een gebouw dat bruto en anoniem op het maaiveld staat, zonder een ingang aan de parkzijde en met een enorme hoeveelheid verharding. Versnippering van de hoofdgroenstructuur (het Eendrachtspark) is het gevolg.

7 Burgemeester Röellstraat

Rechtsaf de Dr. H. Colijnstraat eerste weg links de Albardagracht volgen tot fietsbrug, rechtsaf fietspad volgen tot de Burgemeester Röellstraat (met trambaan), deze linksaf volgen.

Langs de Burgemeester Röellstraat wordt aan de noordzijde zichtbaar wat door de vernieuwers als een groot probleem in de stedenbouwkundig opzet van de Westelijke Tuinsteden wordt ervaren: achterkanten van laagbouwoningen zijn naar een openbare weg gekeerd. In feite werd in het oorspronkelijke stedenbouwkundige plan niet uitgegaan van een voor- of achterkant van woningen: alles was zoveel mogelijk naar het omringende landschap gericht.

In de huidige maatschappij echter staat veiligheid hoog op de agenda en wordt steeds meer zichtbaar dat mensen zich wensen te verschansen achter hoge ondoordringbare hekken.

Bij de vernieuwing van de Couperusbuurt in Slotermeer is nu besloten de laagbouwoningen die met hun achterzijde aan de Burgemeester Röellstraat liggen te slopen.

8 Confuciusplein

Rechtsaf Burgemeester van Leeuwenstraat.

Het Confuciusplein wordt een stedelijk buurtplein met een school, bedrijfsruimten en een bushalte midden op het plein. Het bureau Must heeft in opdracht van het voormalige stadsdeel Geuzenveld-Slotermeer een stedenbouwkundig vernieuwingsplan voor het Confuciusplein en omgeving gemaakt.

In de oorspronkelijke situatie werd de pleinruimte begrensd door een tweetal langgerekte terugliggende flatgebouwen. In de nieuwe situatie wordt het plein gedomineerd door het gebouw (Nieuwe Seneca) dat op het plein geplaatst is. Het plein wordt optisch verkleind en de ruimte versnipperd.

Uiteindelijk zal een bomencarré om het plein de ruimte als een eenheid zichtbaar moeten maken. Door de plaatsing van het blok op het plein is een doorsteek naar het Sloterpark zichtbaar.

9 Noorderhof

Linksaf Socratesstraat volgen, Slotermeerlaan kruisen, recht door J.F. Berghofplantsoen in.

Het stedenbouwkundig plan voor Noorderhof is ontworpen door het bureau Krier&Kohl uit Berlijn. Het plan staat haaks op de principes van de stedenbouw van de Westelijke Tuinsteden. In het oorspronkelijke plan bestond het gebied in de noordwest-

3 oud versus nieuw

hoek van de Sloterplas uit een verzameling bijzondere gebouwen in een open veld. Daar lag tevens de monumentale entree naar het strandbad Sloterpark (ontworpen door de landschapsarchitect Hans Warnau).

Op dit moment is van deze monumentale entree slechts een ingekorte lindelaan over. De openheid en het uitnodigende karakter van het oorspronkelijke stedenbouwkundig plan is nu verdwenen door de bastions en hoge bebouwingsmuren aan de randen van het plan. Als bezoeker word je een hoogstedelijke ruimte binnengeleid. Het groen is bijna helemaal verdwenen, zoals bijvoorbeeld ter plaatse van het M.J. Grandpré Molièreplein.

10 Meer en Oever

Volg eerste weg rechts (Sloterparkbadlaan), volg Rondje Sloterpark.

Het nieuwbouwproject Meer en Oever dateert uit de eerste jaren van de 21ste eeuw. Het stedenbouwkundig plan bestaat uit een aantal vrij geplaatste bijzondere bouwblokken in het Sloterpark. In de verschillende bouwblokken is de relatie tussen park en bouwblok telkens op een andere wijze opgelost.

Het woonblok van de Architectengroep aan het Oeverpad heeft een naar het park omhooglopende binnentuin. Van daaruit is onder de kop van het bouwblok door het park te zien. Alle parkeerplaatsen zijn in het bouwblok opgenomen.

De Schuttertoren van DKV heeft ook een ondergrondse parkeergarage, maar het contact tussen de cilindervormige woontoren en het maaiveld is minimaal. De toren is opgetild boven het maaiveld en staat volledig autonoom in zijn omgeving. De directe omgeving van het gebouw is herontworpen en sluit goed aan op het Sloterpark. Bestaande bomen zijn gespaard en verharding en meubilair zijn sober.

11 Stadsdeelpark Osdorp

Ter hoogte van Meer en Vaart rechtsaf Osdorp plein in, rechtdoor Van Suchtelen van de Haarestraat in.

De Parkrand maakt deel uit van de herstructurering van het Zuidwestkwadrant Osdorp. Het stedenbouwkundig plan van De Nijl Architecten voorziet in de verbreding van een groenstrook tot een stadspark met een rand van torens.

Het park, ontworpen door Michael van Gessel, biedt een nieuwe openbare ruimte voor alledaags gebruik en bijzondere manifestaties. De rij van zes torens vormt de ruimtelijke begren-

3 oud versus nieuw

zing van het park – een stedenbouwkundig motief dat past bij dit gebied.

De torens zijn twee aan twee samengevoegd op een lage sokkel met buurtvoorzieningen en parkeerkelder. De sokkels vormen groene entreehoven aan het park. De toegang tot elk paar torens verloopt via deze hoven, langs lage tuinmuren en onder brede portico's door.

De weelderige tuinen bloeien het hele jaar door. Helaas is het park aan drie zijden door een hek omgeven. Het hek suggereert dat het park privaat gebied is, hoewel het dag en nacht toegankelijk is.

We zien het speciaal ontworpen hek ook terugkeren rondom de gemeenschappelijke hoven bij de door architectenbureau Van Schagen gerenoveerde flats aan de nabijgelegen Ekingenstraat. Zichtbaar is dat de hoven van gebruikstuinen tot kijktuinen zijn verworpen waar niemand zich meer lijkt te bekommeren om al het zwerfvuil achter de hekken.

Een beter voorbeeld van een transformatie van een binnenhof is de gemeenschappelijke groentetuin tussen Vivenportstraat en Osdorperban. Hier is in 2009 samen met bewoners de voormalige kijktuin omgevormd tot een nutstuin.

Zeer spijtig is ook de sloop van de kerk De Opgang, welke als karakteristiek gebouw aan het park extra cachet verleende door de prachtige trappartij naar het park toe.

12 Herstructurering Pieter Calandlaan

Fietsroute in Stadsdeelpark Osdorp in zuidelijke richting volgen, bij de Pieter Calandlaan naar rechts.

De openbare ruimtes in de Westelijke Tuinsteden worden getypeerd door lange lijnen en beplanting die als schakel dient tussen waterlopen, hoven, paden en wegen met brede stoepen. Het oorspronkelijke stedenbouwkundige plan wordt gekenmerkt door openheid, waardoor de wolkenluchten altijd nadrukkelijk

3 oud versus nieuw

aanwezig zijn. Door variatie in hoogte van de bouwblokken en het ontbreken van dichte hoeken (zoals in het gesloten bouwblok) verschuiven gevelvlakken mooi ten opzichte van elkaar als men zich door de buurten beweegt.

In de Pieter Calandlaan zien we door de stedelijke vernieuwing een identiteitsverandering van het straatprofiel: van lommerrijke woonlaan met open verkaveling naar een stadsstraat tussen gesloten bouwblokken. In het profiel ontbreken de bomen volledig. Hier is geen sprake meer van een altijd doorgaand landschap dat de woningen omspoelt. Het bijzondere, open en groene karakter van de Westelijke Tuinsteden is hier verdwenen. Ook het principe van een goede bezonning is losgelaten.

13 Herstructurering volgens Van Schagen Architecten

Rechtsaf de Willem Hesselaarstraat, rechtdoor Hertingestraat.

Het Zuidwestkwadrant is een van de vernieuwingsgebieden waar niet gesloopt is maar gerenoveerd. Het doorlopende maaiveld is deels behouden: de semi-openbare hoven bij de flats zijn echter met een groot hek omgeven en daardoor onttrokken aan de openbare ruimte. De straten zijn hierdoor minder groen. Daaraan draagt ook het haaks op de rijweg parkeren bij.

De bomen staan hier tussen de auto's: een principe dat in het oorspronkelijke plan van de openbare ruimte in de Westelijke Tuinsteden niet is toegepast.

Positief aan de herinrichting van de straatprofielen in het Zuidwestkwadrant is de eenheid in materiaalgebruik en het herhalen van maatvoering van de componenten waaruit het straatprofiel is opgebouwd: stoep, parkeerkooffers, bomen en rijbaan.

14 Groene Kikker, buurtcentrum met nieuwe openbare ruimte

Aan eind van de straat linksaf Everweertsstraat in.

De brede school 'De Groene Kikker' (DOK-architecten) is het nieuwe middelpunt van het gerenoveerde deel van het Zuidwestkwadrant. Het is een modern gebouw dat met een brede tribune annex trap en een groot speelveld een openbare ruimte aan de buurt toevoegt. Het is echter geen groene openbare ruimte (wel een groen gebouw!). Wat veel in West voorkomt zijn compacte boomgroepen naast openbare voorzieningen. Hier zijn echter de bomen als los strooigoed over het plein verspreid.

15 Botteskerkpark

Rechtsaf via Tussenmeer naar Baden Powellweg, in noordelijke richting volgen, bij rotonde naar rechts.

Aan het Botteskerkpark zijn sinds 2008 nieuwe woningen verschenen (DP6 Architectuurstudio). Het Botteskerkpark wordt gerenoveerd (Karres en Brands landschapsarchitecten). Er is hier een nieuw woningtype ontstaan: het wonen aan een gracht met

3 oud versus nieuw

uitzicht op het park. De noordoever van de gracht is niet langer openbaar. Dit is geen verlies omdat de oever aan de parkzijde wel openbaar is en blijft.

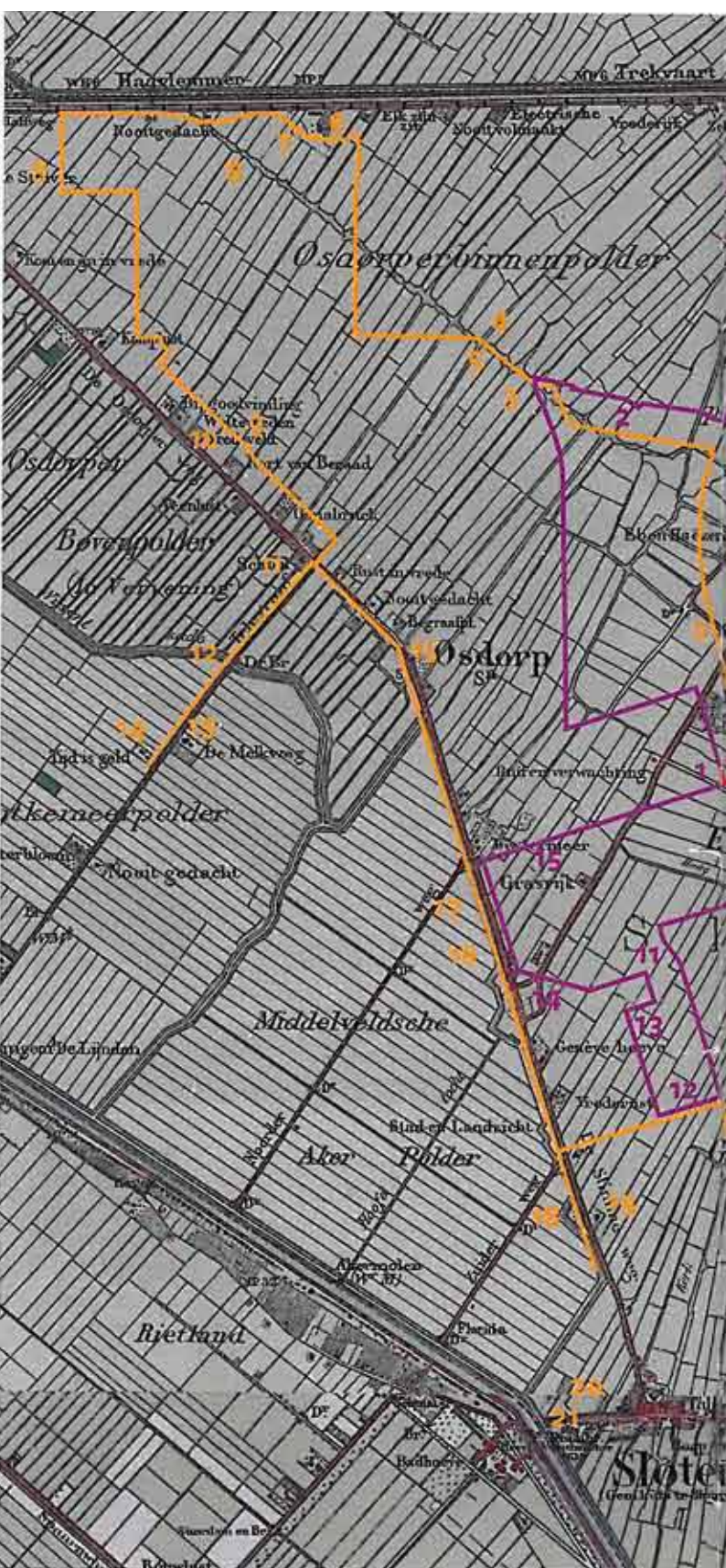
Aan de overzijde van de Osdorperban is een interessant (tijdelijk) project in een groene hof te zien. Samen met de buurt is hier een collectieve moestuin ontstaan (zie ook punt 11).

Volg Osdorperban terug naar Notweg.

*'Ruimte is het wezen
van Hollands schoon'* (Hudig, 1926)

initiatief en samenstelling: Mirjam Koevoet, Bastiaan Kwast, Olga Russel, Marianne Elbers met dank aan: Stimuleringsfonds voor Architectuur, Fonds Beeldende Kunst Amsterdam
grafische vormgeving: Marianne Elbers kaarten: Bastiaan Kwast
fotografie: Bastiaan Kwast oplage: 1000 druk: PlantijnCasparie
Almere copyright: de auteurs datum: maart 2010

route 1 Stijlkenmerken van de openbare ruimte (12 km)

route 2 Polders, dijken en vaarten (15 km)

route 3 Oud versus nieuw (12 km)